

SOCIAL MENTALITY AND RESEARCHER THINKERS JOURNAL

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed

ISSN: 2630-631X

Social Sciences Indexed

www.smartofjournal.com / editorsmartjournal@gmail.com

September 2018

Article Arrival Date: 18.06.2018 Published Date: 20.09.2018 Vol 4 / Issue 11 / pp:399-409

Tipografinin Gelişim Süreci Ve Baskı Tekniği Bakımından Ortaya Çıkışı¹

The Development Process Of Typography And Out Of The Printing Technique

Hakan MAZLUM

Arş. Gör. Gazi Üniversitesi, orcid no: 0000-0001-8374-2509, hakanmazlum@gazi.edu.tr

Harun Hilmi POLAT

Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-9040-1689, harun@selcuk.edu.tr

ÖZET

İnsanoğlu için oldukça önemli olan iletişim çeşitli yollarla gerçekleştirilmektedir. Fakat kaynağından değişmeden aktarılması yazılı iletişimle gerçekleştirilmektedir ve bu yönüyle hayatımızda oldukça önemli bir yere sahiptir. Yazı, sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda insanoğlunun maddeleri, kavramları, karakterleri simgesel olarak temsil etmesinde ulaştığı bir evrenin dönüm noktasıdır. Çağlar öncesi keşfedilen ve iletişimin bir evresi olan yazı düşüncelerin çeşitli yollarla görselleştirilmiş halidir. Düşünceler görselleştirilirken kullanılan teknik ve malzemeler günümüz harf yazısı biçimine gelmesini sağlamıştır. İletişimin yazılı biçime dönüşmesi ise kendinden önceki çağlarda başlamış ve çeşitli deneme ve birikimlere aşama aşama gelişim göstermiştir.

Yazının görsel ve yazılı hale dönüştürülmesinden sonraki diğer önemli aşama ise Fenikelilerin alfabeyi bulması ve Yunanlıların bu alfabeyi geliştirmesi sürecidir. Alfabenin bulunuşundan sonraki önemli süreç ise Çinli bir sanatkar tarafından kağıdın icat edilmesi sürecidir. Böylece yazının gelişim süreci hız kanamış ve zamanla keşfedilen madde ve tekniklerle çoğaltma işlemleri denenmiş sonucunda ise çeşitli baskı teknikleri geliştirilmiştir. Uzun arayışlar, denemeler ve birikimlerle oluşan yazı çeşitlenerek gelişmiş ve gelişen teknoloji ile tipografi teriminin oluşmasına da olanak sağlamıştır. Tipografinin bir terim olarak ortaya çıkışı ise kurşun alaşımlar kullanarak metal yazılar oluşturması ve elde edilen bu kurşun alaşımlarının blok kalıplara dönüştürme denemesine dayandırılmaktadır. Tipografi terimi baskı tekniklerinin gelişmesini sağlayarak günümüzde tasarım ve baskı işleminin tek bir sistem altında oldukça kolay biçimde yapılabilmesine olanak sağlamıştır.

Bu araştırma; yazı evreleri, alfabenin bulunuşu ve gelişimi, tipografi terimi ve baskı tekniği bakımından tipografi teriminin ortaya çıkışı ile sınırlandırılmıştır. Yazının günümüzde kullandığımız harf yazısı biçimini alırken hangi evrelerden geçtiğini ve bu evrelerle beraber baskı tekniği bakımından tipografi hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Bu amaca bağlı olarak; tipografinin gelişim süreci ve baskı tekniği bakımından ortaya çıkışı problemlerine çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yapılan araştırma nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve genel tarama modelinden yararlanılıp ilgili literatür incelemesi yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yazı, yazı evreleri, tipografi, baskı tekniği.

ABSTRACT

Communication which is very important for human beings is realized in various ways. However, it is carried out with written communication to be transferred unchanged from its source and it has a very important place in our lives in this respect. Writing is not only a means of communication, but also a turning point for a universe where human beings have symbolically represented their objects, concepts, and characters. It has been visualized in various ways in the way of writing thoughts that have been discovered before the ages and are a phase of communication. When ideas are visualized, the techniques and materials used make it possible to form today's letter writings. The transformation of written form into communication has begun in the previous ages and has progressed gradually to various trials and accumulations.

The next important step after the text is converted into visual and written is the process of the Phoenicians finding the alphabet and the Greeks developing this alphabet. The important process after the alphabet is invented is the process of inventing paper by a Chinese artist. Thus, the development process of the article has not been accelerated, and various printing techniques have been developed as a result of tried to reproduce the materials and techniques discovered over time. It has also enabled the creation of the term typography with advanced and developing technology by diversifying the writing with long searches, experiments and accumulations. The emergence of typography as a term is based on the

¹ Bu çalışma; Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Anasanat Dalı'nda Doç. Dr. Harun Hilmi POLAT' ın danışmanlığında yürütülmüş olan "Modern Sanat Akımlarının Grafik Ürünlerindeki Tipografik Tasarımlara Etkisi" adlı tez çalışmasından türetilmiştir.

use of lead alloys to form metal writings and the conversion of these lead alloys into block molds. Typography enables the development of permanent printing techniques, enabling today's design and printing processes to be done in a simple way under a single system.

This research is limited to the emergence of the term typography in terms of fonts, the presence and development of the alphabet, typography, and printing technique. The purpose of this article is to give information about the stages of letter writing that we use today and the information about typography in terms of printing techniques together with these stages. Depending on this reason; the problem of the emergence of typography in terms of development process and printing technique has been tried to be solved. The research conducted in this context was carried out by using the observation and general screening method of qualitative research methods and examining related literature.

Keywords: Writing, writing phases, typography, printing technique.

1. GİRİŞ

Yazı, bir düşüncenin görsel biçim verilmiş halidir. Günümüzde kullanılan pek çok yazı karakteri, kendinden önceki tarihsel çağlarda iletişim için çeşitli maddeler kullanılmasına veya serbest bir şekilde elle çizilmiş tasarımlara dayanmaktadır. Bu iletişim yollarının kökenleri ise binlerce yıl öncesine maddeleri, kavramları, karakterleri veya nesnelere temsil etmesi düşüncesinden etkilenen ilkel insanın, izler yapmasına dayanmaktadır (Ambrose ve Harris, 2012: 10). Bu izler kimi zaman çeşitli maddeleri üst üste koyarak ya da sıralayarak kimi zaman ise çeşitli aletler ile izler yapılarak maddelere, kavramlara veya karakterlere simgesel bir anlam yüklemek yani iletişim kurmak, bilgi aktarmak amaçlarıyla kullanılmışlardır.

İletişimin en etkili yollarından olan yazı kaynağından değişmeden aktarılması bakımından hayatımızda oldukça önemli bir yere sahiptir. Günümüzde kullandığımız harf yazısı biçimini alması da çeşitli deneme ve birikim evreleriyle gerçekleşmiştir. Bu evrelerde kullanılan madde, kavram ve karakterler zamanla anlaşılması daha kolay ve pratik olan karakter veya sembol gibi ilk yazı örneklerine dönüşmüştür.

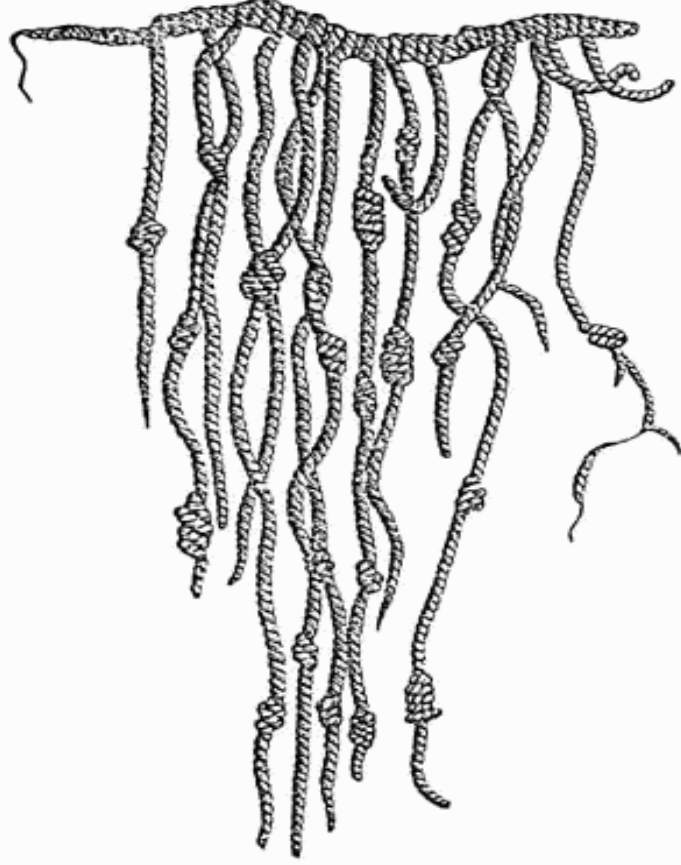
Araştırma; harf yazının kökenlerini, yazı evrelerini, baskı tekniği bakımından yazının ve tipografinin ortaya çıkışı hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Bu amaca bağlı olarak; tipografinin gelişim süreci ve baskı tekniği bakımından ortaya çıkışı problemine çözüm getirirken, yazı evreleri, alfabenin bulunuşu ve gelişimi, tipografi terimi ve baskı tekniği bakımından tipografi teriminin ortaya çıkışı ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada elde edilen bulguların güvenilirliği açısından kullanılan veriler nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak ilgili literatür incelemeleri yapılarak gerçekleştirilmiştir.

2. TIPOGRAFİNİN GELİŞİM SÜRECİ

2.1. Yazının Bulunuşu ve Yazı Evreleri

Ortaya çıkışı hakkında çeşitli kaynaklarda farklı düşüncelere yer verilmiş olmasına rağmen genellikle yazının günümüzdeki harf yazısı biçimine gelmesi Madde Yazısı, Resim Yazısı, Düşün veya Fikir Yazısı, Hece veya Ses Yazısı ve Harf Yazısı evrelerinden oluştuğu varsayılmaktadır (Dabağlar, 2016).

Bu evrelerden en eski olanı Madde Yazısı; anlatılmak istenenlerin çeşitli maddelerin belirli bir sıraya göre dizilerek iletilmesine dayanmaktadır (Kınık, 2014: 70). Dolmen ya da menhir denilen büyük, yontulmamış ve dikine konumlandırılmış anıtsal taşlar (Taşkiran, 1997: 63) ve bunların daire biçiminde dizilmeleriyle meydana gelen kromlekler madde yazısı örneklerindedir. Bir diğer madde yazısı olan "Quipu" denilen Düğüm Yazısı ise dal veya çubuğa bağlanan renkli iplere belirli aralıklarla atılmış düğümlere dayanan bir kayıt ve hesap sistemidir (Resim 1). Düğüm yazısının bir diğer çeşidi olan Madde Mektubu ise mesajı çeşitli maddeler yollararak anlatma yöntemidir (Alkım, 1991: 3, Akt. Kınık, 2014: 70).

Resim 1: “Quipu” Düğüm Yazı örneği

Resim Yazısı anlatılmak istenenleri kaya veya mağara duvarları üzerine belirli şekil ve desenler kazımakla başladığı söylenebilir. Kaya üzerine kazılan Petroglif adı verilen bu şekil ve desenler bazı yazı tarihçileri tarafında yazının ilk şekle dönüştürülmüş hali olarak görülmektedir (Alkım, 1991: 4, Akt. Kınık, 2014: 71). Ayrıca hesap taşları adı verilen ve Eski Ön Asya’da birçok alanda kullanılan küçük kil sembollerden oluşan taşların farklı nesneye karşılık gelmesi ve ticareti yapılan malların türü ve ölçüsü hakkında bilgi vermesi bakımından yazıya geçiş sürecindeki diğer önemli gelişmedir (Kınık, 2014: 72).

Bu gelişmelerden sonra insanoğlu duygu, düşünce ve yaşantılarını da belirli simgelerle anlatmaya başlaması Düşün veya Fikir Yazısı örneklerini oluşturan İdeografi’nin bir diğer adıyla Piktografi’nin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Birçok eski uygarlıkta iletişim amaçlı kullanılan piktografi; Mezopotamya’da çivi yazısı, Mısır’da hiyeroglif olarak kullanılan, doğadan alınarak yorumlanmış ve stilize edilerek farklı şekillerde sıralanan şekillerdir. Her bir piktografik resim; insan, güneş, ay, rüzgar, balık gibi kapsamlı kavramlara karşılık gelmektedir (Resim 2) (Kınık, 2014: 78).

İnsan fikirlerini aktarması açısından bilinen en eski yazı Resim Yazı M.Ö. 4000 yıllarına rastlamakta ve ele geçen ilk kil tablet örneği ise aşağı Fırat bölgesinde, Sümer şehri olan Uruk’taki büyük tapınağın olduğu bölgede yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır (Özgüven 2007: 4). Bu tablet üzerinde yapılan araştırmalar üstündeki yazılarda kullanılan işaretlerin konuşma dili ile ilişkili olduğu varsayılmış ve kökeni resim-yazı olan Çivi Yazısı olarak adlandırılmıştır. Fakat Fikir Yazısı belli şeyleri betimliyor olsa da sözcük ve tümcelerde yetersiz kalmış, bundan dolayı işaretlerin sayısı artırılarak tek tek sözcük işaretlerine “İdeogram” ve bir anlamın resimle ifade edilmesine “Piktogram” adları verilen şekil çizimleri geliştirilmiştir. Bu şekil çizimlerinin dışında bir sözcük veya ifadeyi temsil eden işaretlerdeki her şekil bir kelimenin karşılığı olan “Logogram”ları ilk çivi yazılarında, Mısır hiyeroglif yazılarında ve Çin yazısında görebilmek mümkündür. Fakat tarihi süreçte bilinen hiçbir yazı sistemi tümüyle logogramlardan oluşmamaktadır (Kınık, 2014: 72-78).

Zamanla her bir sembol ve karakter stilize edilerek standartlaştırılmış soyut kavramları ifade edebilen Fikir Yazısına yani ideogramlara dönüşmüştür (Resim 2).

İnsan	人	人	人	人	人	人	人	人
Kadın	女	女	女	女	女	女	女	女
Kulak	耳	耳	耳	耳	耳	耳	耳	耳
At	馬	馬	馬	馬	馬	馬	馬	馬
Balık	魚	魚	魚	魚	魚	魚	魚	魚
Dağ	山	山	山	山	山	山	山	山
Güneş	日	日	日	日	日	日	日	日
Ay	月	月	月	月	月	月	月	月
Yağmur	雨	雨	雨	雨	雨	雨	雨	雨
Bulut	云	云	云	云	云	云	云	云

Resim 2: Soldan sağa doğru zamanla stilize edilip yalınlaştırılan ideografi diğer adıyla piktografi örnekleri.

Daha sonra yazı şekillerinin anlamlı ilk heceleri alınarak hecelerin belirttiği yazıya; Hece veya Ses Yazısına geçilmiş (Dabağlar, 2016), Hece Yazıları zamanla sadeleştirilerek hecenin yerine sadece baştaki ses kullanılmaya başlanmış ve Akrofoni yani Harf Yazısı yöntemi geliştirilmiştir (Kınık 2014: 72).

Yazı alanında yaşanan gelişmeler Mezopotamya’da kama şekilli uçlar ile ıslak kil üzerine ilk başlarda sütunlar halinde yukarıdan aşağıya doğru daha sonra satırlar halinde soldan sağa doğru izler yapma yönteminin kullanılmasına olanak sağlamıştır. Mısır’da resim özelliği taşıyan ve ses yerine bir nesneyi temsil eden 750’den fazla piktografik simgelerden oluşan hiyeroglifler yazma yönü her bir metin parçasında nesnelere yüzeyi ile sağdan sola, soldan sağa veya yukarıdan aşağıya doğru yazı yönleri kullanılmıştır. Nesnelere sola doğru bakıyorsa yazı soldan sağa doğru, kenar çizgileri varsa yukardan aşağıya doğru okuma yönü vardır (Resim 3) (Ambrose ve Harris, 2012: 12).

İnsanoğlunun M.Ö. 4000’lerde yazıyı bulması yazılı nesnelere saklamak ve yaymak adına çoğaltma tekniklerini araştırmaya başlanmış, Mezopotamya’da kil ve balmumundan yapılan silindirlerin üzerine oyulan yazılar değişik yüzeyler üzerine aktarılmaya çalışılmıştır. Bu gelişmeden sonra ki dönemlerde Sümerliler ve Asurlular çeşitli maddelerden elde ettikleri silindir mühürleri kil üzerine aktarmaya çalışmış, Babilliler ise tahta zemin üzerine oydukları şekillerin üzerine az miktarda boya sürerek mühür amacıyla kullanmışlardır (Kınık, 2014: 14).

Resim 3: Kenar çizgileriyle belirtilmiş yukarıdan aşağıya doğru okuma yönlü hiyeroglif örneği.

Yazılı iletişimde diğer önemli aşama ise alfabenin kullanılmasıdır. İlk alfabe denizcilikte çok gelişmiş bir medeniyet olan Fenikeliler tarafından M.Ö. 1500’lerde kullanılmaya başlanmıştır. Fenikeliler Akdeniz ve çevresinde kurmuş oldukları ticaret merkezleri ve koloniler sayesinde diğer medeniyetlerle de etkileşimde bulunmuş böylece çivi yazısı ve hiyeroglif yazısını öğrenmişlerdir. Bu sayede yazılı iletişimde önemli bir aşama katetmişler ve kesin olarak bilinmemekle beraber “Kenan” adını verdikleri varsayılan ve yirmi iki harften oluşan bir alfabe geliştirmişlerdir. Yunanlılar bu alfabeğe sesli harfleri eklemiş ve harf biçimlerini değiştirerek geometrik bir uyum ile gelişmesini sağlamışlardır (Özgüven, 2007: 11).

Alfabenin bulunuşundan sonraki önemli süreçte kâğıdın bulunmasıdır. Kâğıt M.S. 105 yılında Çin’de bir sanatkâr tarafından icat edilmiştir. İlk olarak İpek yolunun başladığı bölge, Çin’in batısındaki Lou Lan ve Tun-Huag’da kullanılmaya ve üretilmeye başlanarak Tun-Huag’dan ithal edilmiştir. 751 yılı Talas muharebesinde esir düşen Türk ve Çin’li kâğıt ustaları Müslümanlara kâğıt imalatını öğretmişlerdir. Kâğıdın Avrupa’ya geçişi ise hem kara yolu ile İspanya üzerinden Fransa’ya hem de Sicilya üzerinden İtalya’ya buradan Amerika’ya daha sonra bütün dünyaya yayılmıştır. Fakat kâğıt çeşitliliği gerek 751’den önce Çin’de ve Doğu Türkistan şehirlerinde gerekse bu tarihten sonran İslam dünyasında imal edilen kâğıtlar arasında oldukça büyük farklılıklar vardır. Bu farklılıklar ise kullanılan kalem veya fırçaya göre ortaya çıkmıştır (Tekin, 1993: 25-27).

2.2. Baskı Tekniği Bakımından Tipografinin Ortaya Çıkışı

M.S. 2. yüzyılın sonlarında Çinliler ilk başta mermer kabartma baskı alanın üzeri ıslak kâğıt presleyip ve sonrasında bu kâğıtları mürekkepleyerek çoğalmışlardır. Daha sonra bu yöntemin yerini ahşap blokları oyarak baskı kalıpları haline dönüştürme yöntemi almış, böylece baskı teknikleri açısından önemli bir yol kat edilmesini sağlamışlardır. Bu yöntemle çoğaltılan en eski yapıtlar 764-770 arasında Budacı Büyüler, 868’de ilk basılmış kitap olarak bilinen Elmas Sutra ve 932’den başlayarak 130 cilt halinde basılan Çin klasik yapıtları koleksiyonudur (Korkmaz, 2004: 3, Akt. Kınık, 2014: 19).

11. yüzyıla gelindiğinde tipo baskı sisteminin ilk modeli Çinliler tarafından geliştirilmiş (Kınık, 2014: 19), 1041-1048 yılları arasında Çinli simyacı Pi Sheng deneyerek bulduğu kil ve tutkaldan oluşan sert ama kolay şekillenen karışımını harf hazırlamak için kullanmıştır. Bulduğu bu yöntemle metni

oluşturacak tüm harfleri bir levha üzerine dizerek çevresine reçine, mum ve külden oluşan bir karışımla çevreleyip metnin sabitlenmesini sağlamış ve yapmış olduğu bu kalıbın yüzeyini mürekkepleyip kalıptan kâğıt üzerine baskı almayı başarmıştır. Baskı bittikten sonra üzerine dizgisini oluşturduğu levha kalıbını ısıtarak metni sabitlemek için kullandığı karışımını eritip arındırmış ve bu işlem sonucunda serbest hale gelen harflerin bir sonraki baskıda tekrar kullanılmak üzere hazır halde bulunmasını sağlamıştır. Fakat Çin yazılarında oldukça fazla ideogram bulunmasından dolayı (yaklaşık olarak 40.000 adet grafiksel öge) icat edilen bu baskı sisteminin gelişmesine çok fazla katkıda bulunamamıştır.

Avrupa'ya ise baskı sistemi ksilografi denilen ağaç baskı bloklarıyla basım yöntemini Çinlilerden detaylı bir şekilde inceleyen Marco Polo aracılı ile ulaşmıştır (Kınık, 2014: 20). Avrupa'da ilk olarak 12. yüzyılda İspanya üzerinden yayılmaya başlayan kâğıt daha sonra 15. yüzyıl başlarında neredeyse tüm Avrupa'da yaygınlaşmış ve baskıda kâğıt kullanılmaya başlanmasıyla bu baskı sistemi daha da gelişmiştir. Ahşap harflerin fazla tiraj yapmadan dağılması dayanıklı metal ile deneme yapma girişimleri başlamıştır. Yapılan denemeler daha pratik baskı sistemlerinin geliştirilebileceği düşüncesini doğurmuştur. Çeşitli ahşap malzeme kullanımlarıyla başlayan deneyler 1430'lu yıllarında metal harf üretme deneyleri ile devam etmiştir (Durmuş, 2008: 7).

Tipografinin bir terim olarak ortaya çıkışı 1450 yılında Alman asıllı Johannes Gutenberg'in kurşun alaşımlar kullanarak metal yazılar oluşturması ve elde ettiği bu kurşun alaşımları blok kalıplara dönüştürme denemesine dayanmaktadır. İlk başlarda metaller ve değerli taşlar üzerine çalışan ve süslemeli ayna gibi zanaatlarla uğraşan Gutenberg basım teknikleri ile de ilgilenmeye başlamıştır. Gutenberg'in o dönemlerdeki gördüğü her bir kitap ya hattatlar tarafından teker teker el ile yazılmış ya da her bir sözcük için ayrı ayrı oyulan metal ya da ahşap blok kalıplar mürekkebe batırılıp basılmıştır (Garfield, 2012: 36). Bir kitap oluşturmak için yapılan bu eylemler oldukça uzun bir süreci kapsamaktadır. Gutenberg uzun ve zahmetli bu sürece alternatif olarak baskı için kalıplar hazırlamış, farklı teknikler üzerinde çalışmalar yapmıştır. Fakat yazı karakteri hazırlamayı tam olarak nasıl yaptığı bilinmemektedir. Garfield, Gutenberg'in yaptığı denemelerin sonucunda ilk olarak bir harf için birkaç santim uzunluğundaki çelik bir çubuğu kesip ucunu ters olarak yonttuğu harfle başladığını varsaymaktadır (Garfield 2012: 36). Gutenberg, metal çubuktan oluşturduğu kalıbı daha sonra bakır gibi yumuşak metale dövmüş ve daha sonra bir yay yardımı ile elle tutulan ahşap kalıba yerleştirmek için düşünülmüş "matris"i yani kesilerek kalıbı çıkarılan bir yazı karakterinin dökülmesi için hazırlanmış özel kalıbı oluşturmuştur. Hazırlanan kalıba bir kepçe yardımı ile sıcak kurşun, kalay ve antimon karışımından oluşan metal döküp tek bir harf olarak katılaşmasını sağlamıştır (Garfield, 2012: 36). Gutenberg'in bu yaklaşımla hazırladığı baskı sistemi sayesinde artık baskı ile çoğaltma daha kolay hale gelmiştir. Bu gelişme Çinlilerin 19. yüzyıldan beri birim harflerden yararlanarak oluşturdukları baskı yönteminden sonra gelen en önemli gelişmelerden biridir (Uçar, 2004: 99). Gutenberg'in hareket ettirilebilen kalıp harfleri daha sonra yazı karakterlerinin tekrar kullanılabilmesiyle zaman ve maliyet tasarrufu sağlayarak bu gelişmeyi daha da ilerletmiştir (Ambrose ve Harris, 2012: 18).

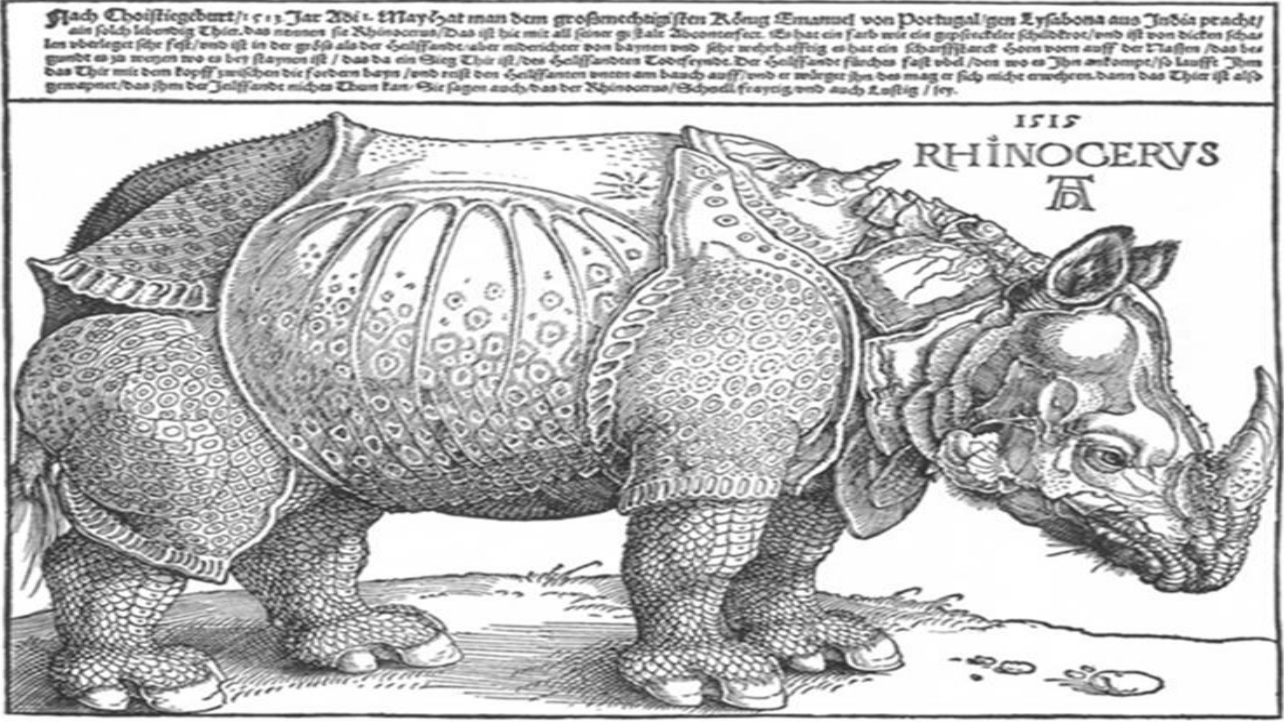
Gutenberg'in geliştirdiği baskı yöntemi ile yeni buluşlar ve teknolojik gelişmeler ışığında şekillenen matbaalar ilk başlarda el yazısı üslubunun devamı gibi değerlendirilip, el yazısı kitaplara rekabet etmesi için Letter ya da Gothic (Old English) yazı karakterleri üslubuyla basılmıştır. El yazması kitaplarda olduğu gibi basılacak kitabın iç sayfalarındaki metinlerin bazı kısımları tezhipçilerin sonradan süslemeleri için boşluklar bırakılmış, el yazması kitaplardaki gibi tek düze görüntü korunmaya çalışılmıştır. Batı dünyasındaki ilk basılı kitap özelliğini taşıyan ve Gutenberg tarafından 1455 yılında iki cilt olarak 180 veya 200 adet basıldığı varsayılan Kırk iki satırlı kutsal kitap veya Mazarin Kutsal Kitabı olarak adlandırılan İncil'de de yine Old English yani el yazısı üslubu kullanmıştır (Resim 4).

Resim 4: Johannes Gutenberg, 1455 yılında bastığı İncil'den sayfa örneği.

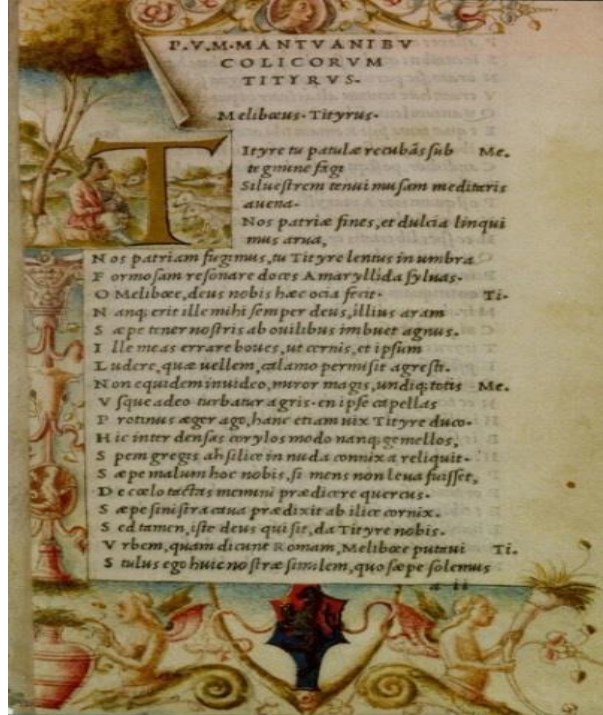
Bu kutsal kitap her ne kadar matbaa ile basılmış olsa da espas bırakma, kalıplama ve bitirme süreci çok fazla emek ve hüner gerektirmektedir. Alfabedeki tek bir harf için bile bir sürü yedek harf, noktalama işaretleri ve boşluklarla desteklenmesi gerekmektedir, öyle ki Gutenberg'in bastığı İncil'de yaklaşık olarak üç yüz farklı harf biçimi döktüğü varsayılmaktadır (Garfield, 2012: 36). Ayrıca Gutenberg'de dahil kullanılan el yazması üslubunun el yazması kitaplara rekabet etmek ve harfler arasındaki boşluk düzenin dar olmasından ve harflerin çok az yuvarlak formlara sahip olmasından dolayı metinlerin sayfada kapladığı alandan ve baskıda kullanılan kâğıttan tasarruf edilerek basım maliyetin düşürmek amaçlı kullanılmış olduğu söylenebilir. Daha sonraları pek sık olmamakla beraber el yazısı üslubu olan Old English kullanılmaya devam edilmiştir. Bu yazı stiline pek tercih edilmemesinden dolayı Old (Eski) English olarak nitelendirildiğini de söylemek mümkündür.

Johannes Gutenberg'in tipografik baskı tekniği sayesinde daha hızlı ve seri bir şekilde çoğaltılabilen kitaplar sadece kilisenin ve zenginlerin erişebileceği bir kaynaktan halkın da yararlanabileceği ve aydınlanabileceği bir kaynağa dönüştürerek sonraki beş yüzyıl boyunca kullanılacak olan matbaa sistemlerinin ve baskı yöntemlerinin de temelini atmıştır (Garfield, 2012: 34). Bu yöntemlerden biride özellikle Almanya'da başlayarak yaygınlaşan, tipografik baskı tekniği ile özgün baskı resim tekniğinden biri olan ağaç baskı tekniğinin bir sayfa üzerine birleştirilmesi fikri ile basılan resimli kitaplardır. Almanya'da basılan "Bömen'li Çiftçi" adlı kitap bu yöntemle basılan ilk resimli kitap özelliğini taşımaktadır (Resim 5). Resimli kitap baskılarıyla öne çıkan Albert Dürer bu baskı yöntemi ile eşsiz örnekler vermiştir (Becer, 2013: 93).

Resim 5: Albert Dürer, 1515 yılında ağaç baskı tekniği ile bastığı kitap örneği.

Tipografik baskı tekniği Almanya'dan sonra İtalya'da da büyük bir gelişme göstermiştir. 15. yüzyıla gelindiğinde İtalyan Rönesans sanatına ve kültürüne ilgi gittikçe artmış, bugünde kullanmakta olduğumuz “çift kodlu alfabe” ve yeni yazı karakterleri oluşturulmuştur. 1490 yılında Aldus Manutius tarafından Venedik'te kurulan Aldine yayınevi tarafından Latin, Yunan başyapıtlarını ve birkaç modern eser basımını gerçekleştirilmiştir (Selamet, 1997: 120). Tipografi tarihinde oldukça önemli olan Aldine yayınevi ilk “italik” yazı karakteri tasarımını ve ilk modern karton kapaklı “octavo size” (6x9 inç, 25 cm'ye kadar olan boyut) küçük boyut diyebileceğimiz muhtemelen okuması kolay olan kitapların da basımını gerçekleştirmiştir (Resim 6) (Sanal 1, 2017).

Resim 6: Adline yayınevi tarafından 1501 yılında basılmış ilk standart octavo boyuttaki kitap sayfalarından bir örnek. Bu örnekte italik yazı karakteri kullanıldığı görülmektedir.

15. ve 16. yüzyılın yaygın tipografik dilini reddedip yeni bir tipografi dili geliştiren İtalyan asıllı Giambattista Bodoni, Yunan ve Roma antik sanatından esinlenerek 1771 yılında tasarladığı karakterlerde Roman harflerini daha geometrik yapıya çevirmeyi başarmış, harflerin ince hatları ile seriflerini (tırnak) aynı kalınlıkta tutarak ölçülendirip yeniden yapılandırılabilen bir standarda kavuşturmuştur (Becer 2013: 95). Tasarladığı yazı karakterleri dönemine göre oldukça okunaklı düz, sade bir stil estetiğini yansıtırken, tarzıyla da günümüz ince ve modern karakterlerinin temelini oluşturmuştur.

Tipografik baskı İtalya'dan sonra 16. yüzyılda Fransa'da da gelişme göstermiş, Parisli matbaacı Claude Garamond ilk bağımsız yazı dökümhanesini kurmuştur. O dönemlerde metalle çalışmanın sağladığı olanaklar pürüzsüz ve oldukça detaylı hurufat örneklerinin çıkarılmasını kolaylaştırmış, bu sayede Garamond eski stil el yazması üslubunu sanki bir kalemle yazılmış gibi gerçekçi karakterlere dönüştürmeyi başarmıştır (Ambrose ve Harris, 2012: 18). Kendi adı ile anılan Garamond yazı karakterinin örnekleri günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. François Ambroise Didot ise günümüzde de uluslararası düzeyde kullanılan “punto” yazı karakteri ölçü biriminin uygulamasını gerçekleştirilmiştir (Becer, 2013: 95).

19. yüzyıla gelindiğinde Sanayi Devrimi ile baskının hızlanmasını sağlayan makineleşme ve teknolojik gelişmelerle font tasarımının daha kısa zamanda ve daha çok çeşitte üretilmesine olanak sağlamıştır. Neredeyse tamamen el ile yapılan baskı kalıplarının yerini oldukça detaylı, pürüzsüz ve incelikte sonuçlar elde etmeyi sağlayan foto-gravürle dizgi işlemini tamamen değiştiren satır döküm makinelerine bırakmıştır. Bu dönemde tipografi alanında yaşanan diğer köklü değişimler ise önem veya hiyerarşi belirtmek için kullanılan “kalınyüz” (boldface) karakterinin ortaya çıkmış olması ve tırnaklı karakterler üzerine yapılan deneyler sonucunda tırnaklar giderek inceliyor yok olmuştur. 1816 gelindiğinde ise ilk tırnaksız fontu (English Egyptian) üreten William Caslon IV (Becer 2013: 96), Napolyon'un seferleri ardından Mısır'a duyulan ilgiye ithafen geliştirdiği fonta “Egyptian” (Mısırlı) adı vermiş daha sonra bu font pek beğenilmediğinden dolayı o dönemde tekrar canlanan ve mimari bir üslup olan “Grotesk” ve “Gotik” adı ile anılmaya başlanmıştır. Aslında ilk başlarda Egyptian tırnaksız font stilini temsil etmesine rağmen (muhtemelen piramitlerin yapısı ile tırnaklı karakterlerin yapısı benzetilmiş olmasından dolayı) daha sonra kalın tırnaklı yazı karakterlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Tırnaksız fontlara Fransızcadaki tırnaksız için kullanılan bir terim olan ve günümüzde daha az kullanılan; “Dorik” ve “Antik” adları verilmiştir (Ambrose ve Harris, 2012: 20).

19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde baskı teknolojileri giderek gelişmiş, basımcılık açısından ‘litografi’ (taşbaskı) yönteminin 1796'da Aloys Senefelder tarafından bulunuşu oldukça önemli bir gelişme olmasına karşın, tipografi açısından ikinci önemli gelişme 1884'da Ottomar Mergenthaler tarafından ‘linootype’ makinesinin ve 1893'te Tolbert Lanston tarafından ‘monotype’ makinesinin geliştirmeleri sonucu başlamıştır. 1450'lerden 1950'lere kadar süren 500 yıllık klasik basım tekniklerinden sonra 1930'lu yılların sonunda fotomekanik yöntemlerle gelişen foto dizgi makineleri daha sonra 1960'ların ikinci yarısında geliştirilen klavye ve gösterim birimiyle harfler ve görüntüler 'foto-düzenleme' dizgilerine dönüşmüş ve 1970'lerden günümüze geliştirilen bilgisayar temelli teknoloji ile birlikteliği sonucu harfler sayısal görüntülere dönüştürülmüştür (Sarıkavak, 2005: 16-17). Artık tasarım ve baskı süreci kelime işlem özelliklerini, dizgiyi, grafik tasarımı, hatta baskıyı tek bir program paketi içinde birleştiren “Masüstü yayıncılık” olarak isimlendirilen bir sistem ile çok daha hızlı, alternatifli ve zengin içerikli bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir.

3. SONUÇ

İletişimin yazılı biçime dönüşmesi, kendinden önceki çağlarda başlamış ve çeşitli deneme ve birikimlere aşama aşama gelişim göstermiştir. Bu aşamalarda kullanılan madde, kavram veya nesnelere zamanla daha kolay algılanabilen sembol veya karakter gibi ilk yazı örneklerine dönüşmüştür. Ortaya çıkan ilk yazı örnekleri sözün mekânsal ve zamansal kısıtlamalarını tamamı ile ortadan kaldırarak iletişimin kalıcı olmasına olanak sağlamıştır.

M.Ö. 4000’lerde yazının bulması ile yazılı nesnelere saklamak ve yaymak adına çoğaltma tekniklerini araştırmaya başlanmış ilk başlarda kil ve balmumu üzerine oyulan yazılar çeşitli yüzeylere aktarılmaya başlanmıştır. Zamanla keşfedilen madde ve tekniklerle çoğaltma işlemleri denenmiş ve sonucunda çeşitli baskı teknikleri geliştirilmiştir. Baskı teknikleri açısından en önemli aşama olan blok kalıplar ile elde edilen baskı tekniği tipografi teriminin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre tipografi terimi baskı tekniklerinin gelişmesini sağlayarak günümüzde tasarım ve baskı işleminin tek bir sistem altında oldukça kolay biçimde yapılabilmesine olanak sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Ambrose, Gavin - Harris, Paul (2012). Tipografinin Temelleri (çev. Bengisu Bayrak), İstanbul: Literatür Yayınları.

Becer, Emre (2013). İletişim ve Grafik Tasarım, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

Dabağlar, N. (2016). İletişim ve İletişimin Titreşimi. <https://indigodergisi.com/2016/06/iletisim-ve-iletisimin-titresimi/>, [Erişim Tarihi: 17.06.2017].

Durmuş, D., A. (2008). “Tarihsel Süreç İçinde Tipografinin Gösterdiği Gelişim ve Grafik Tasarım Eğitimindeki Önemi”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Uygulamalı Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı

Garfield, Simon (2012). Tam Benim Tipim, (Çev. Sabri GÜRSES), İstanbul: BKZ Yayıncılık, 3.bs.

Kınık, Mustafa (2014). Grafik Tasarım, Tarih & Teknoloji, Ankara: Zoom Yayınları.

Özgüven, S. (2007). “Konstrüktivist Tipografi”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı.

Sanal 1, (2017). Adline Press. https://en.wikipedia.org/Aldine_Press, Erişim Tarihi: 04.01.2017.

Selamet, S (1997). “Yazı Karakterlerinin Sınıflandırılması”, Anadolu Sanat Dergisi, 1997, Sayı 7, 107-126.

Sarıkavak, Namık Kemal (2005). Sayısal Tipografi 1, Ankara: Başkent Üniversitesi Yayınları.

Taşkıran, Hüseyin İlter (1997). Yazı ve Mimari, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tekin, Şinasi (1993). Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları, İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.

Uçar, T. Fikret (2004). Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Resimler Kaynakça

Resim 1: “Quipu” Düğüm Yazı örneği. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/Quipu.png>, Erişim Tarihi: 17.06.2017.

Resim 2 : Soldan sağa doğru zamanla stilize edilip yalınlaştırılan ideografi bir diğer adıyla piktografi örnekleri. <http://www.ancientscripts.com/chinese.html>, Erişim Tarihi: 25.12.2016.

Resim 3: Kenar çizgileriyle belirtilmiş yukarıdan aşağıya doğru okuma yönlü hiyeroglif. <http://dunia.pl/2011/?p=404>, Erişim Tarihi: 24.12.2016.

Resim 4: Johann Gutenberg, 1455 yılında bastığı İncil Kitabı örneği. <https://www.loc.gov/exhibits/bibles/.jpg> Erişim Tarihi: 28.12.2016.

Resim 5: Albert Dürer, 1515 yılında ağaç baskı tekniği ile bastığı kitap örneği. http://www.britishmuseum.org/images/ps090470_1.jpg Erişim Tarihi: 01.12.2017.

Resim 6: Adline yayınevi tarafından 1501 yılında basılmış ilk standart octavo boyuttaki kitap sayfalarından bir örnek. Bu örnekte italik yazı karakteri kullanıldığı görünmektedir. https://en.wikipedia.org/wiki/Aldine_Press, Erişim Tarihi: 14.01.2016.